

Rapport dal parsura

Autor(en): **Arquint, Romedi**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **94 (1981)**

PDF erstellt am: **17.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-234111>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Rapport dal parsura

La lavur ordinaria da la LIA RUMANTSCHA/LIGIA ROMONTSCHA s'ha effectuada quist on in la sumbriva da duos pols stèn differents: *la tscherna dal nouv secretari* e las preparativas per *l'istanza* a la Confederaziun.

La tscherna da Hans Caprez sco successur dad Iso Camartin ha provochà reacziuns. Vis our d'üna tscherta distanza nu mancan pro quellas trats *tuotta-fat tipics* per las cuntaisas internas da la Rumantschia. Eu fetsch allusiun ad ün pèr:

- La stretta controlla vicendaivla chi sforza da vagliar sur dad *equilibers* formals prestabilits resguardond quels sco garanzia per ün svilup früttaivel.
- L'influenza reala tant davart da l'aspet *confessiunal* sco eir da quel *politic* sül movimaint rumantsch ed impustüt in dumondas d'occupaziun da posts e d'uffizis.
- Las reacziuns chargiadas mettan in evidenza cha *l'economia emoziunala* nun es neir in quist cas statta la forza dals Rumantschs.

Sco rendaquint cul passà po però la discussiun fluida avair seis aspets positivs. Ella ans ha confruntats cun ün arsenal inter da persvasiuns e supposiziuns creschüdas in l'istorgia rumantscha.

Chenünas da quistas persvasiuns da la dostanza interna rumantscha sun vivas e respettoivlas, chenünas sun dvantadas ideologia q. v. d. «persvasiuns cruosta» sainza forz'innovativa e cuntrastan a criteris e bsögn dal movimaint rumantsch dad hoz e da daman?

Natüralmaing cha üna tala analisa es e sto restar per part subjectiva, perque am ris-ch eir dad atschenar amo ad ün dals criteris pussibels i'l conflict tanter tradiziun ed avegnir.

Dasper il criteri da cussalvar l'aigna identità sco ladin/surmiran/sut- e sur-silvan sto gnir quel da tesser üna rait adüna plü spessa sur quists strets cunfins oura in direcziun d'ün pensar ed agir solidaric tanter e cun tuot ils Rumantschs. Quist cuntegn chi surpassa il dit dals buns cunfins chi dessan far buns vaschins tschercha *la basa cumünaiola* per affruntar l'avegnir da lingua e cultura d'üna populaziun da muntogna uschè sgiagliada sco que chi sun ils

Rumantschs. A man dad ün tal criteri daja argumaints avuonda per güdichar tanter que chi'd es marginal ed essenzial in nossas acziuns – eir pro las tscher-nas da quista prümavaira.

Accentuond la basa cumünai vla sco eir l'ögliada vers l'avegnir eschna daspera al seguond pol chi nun ha provochà tanta puolvra in la publicità: *l'istanza a la Confederaziun*.

Ella ha percunter occupà bravamaing al nouv secretari (sco regal da bain-vgnü ha el pudü rediger l'istanza) las uniuns territorialas, la suprastanza e'l cussagl da la LIA. Cunterpol in quel sen, cha pro quista lavur id ha dominà il *cuntgnü*: l'analisa da la situaziun rumantscha sco eir la formulaziun da postulats concrets in vista als òns 80 muossan bain svelta quant gronda chi'd es la congruenza da las ideas cur chi va per dumondas materialas, directas e concretas.

Per resümar ils fats: la LIA RUMANTSCHA ha stuvü tour cumgià dad *Iso Camartin*. Cha la dürada d'uffizi nu mangla star in relaziun directa culs accents persunals ch'ün dà a l'uffizi, que ha cumprovà Iso Camartin t. o. cun la reorganisaziun dal secretariat, la lavur sül champ dals neologissemms ed i'l ram da l'ADG (Cumünanza da lavur per ün Grischun da las trais linguas). Seis spiert vast collià cun üna cordialità natürala han fat bain ad üna Rumantschia chi minchatant ris-cha da far müffa restand «incurvada» in la strettezza dals agens problems.

Hans Caprez, elet sco secretari, as retira dal post, argumantond cha la critica aspra da differentas varts nu til pussibiltescha üna lavur früttaivla.

Ün cordial bivgnaint cun buns giavüschs per satisfacziun in seis champ d'operusità va a l'adressa dal nouv secretari *Bernard Cathomas*.

L'istanza a la Confederaziun

Situaziun da partenza:

1. Il rumantsch sco lingua naziunala es üna part constitutiva dad üna Svizra chi nu's basa sün ün'unità etnica, dimpersè sül princip d'üna cumünanza naziunala güsta grazcha a la diversità da linguas e culturas. Dalander nu's lascha dedüer be simpatia, dimpersè *l'impegn naziunal* da chürrar e sustgnair in special las minoritads linguisticas periclitadas.
2. La situaziun finanziaria: Sch'ün'ögliada ill'istorgia da las istanzas (1960/1969/1972) nu vess da bastair per muossar chi d'eira darcheu ura da pichar porta gio Berna, ün quint fich simpel po cumprovar quista necessi-

tà: Scha la contribuziun federala dal 1969 füss minch'on gnüda adattada a la charischia survgniss hoz la LIA RUMANTSCHA be güsta frs. 79'340.- dapü co dal 1969. Lapro ha la LIA RUMANTSCHA basà l'istanza dal 1972 sül program da Chastè cun novs impuls importants pel mantegniment dal rumantsch. Da star stut nun esa neir cha be dal 1975 e dal 1976 id es stat pussibel da serrar gio ils quints da la LIA RUMANTSCHA cun minims avanzs.

L'istanza nouva formulescha ün program d'acziun rumantscha integral e sistematic. Nus separain cleramaing las incumbenzas tanter Confederaziun, Chantun e LIA RUMANTSCHA. Confederaziun e Chantun sun obliats i'l ram da la basa legala da documentar la preschentscha eir da la quarta lingua naziunala i'ls differentes sectuors da la vita publica. Lapro vain il sustegn finanziel da l'actività da la LIA RUMANTSCHA cun sias societads affilia- das i'l ram dal program da lavur stabili. In vista als sforzs davart dal Chantun (scoula, scoula media, seminari da mussadras, servezzan da traducziun da l'administraziun) postulescha la LIA RUMANTSCHA ün adozamaint da la contribuziun finanziaria sulettamaing da la Confederaziun (da 450 000.- sün 1900 000.- francs l'on).

Quist import resulta dal program d'acziun chi prevezza dad intensivivar la lavur süls champs da la documentaziun culturala, da l'assimilaziun, dal program d'ediziuns. Pais special survain la lavur aint in las regiuns (l'istanza postulescha 4 collavuratuors regiunals), il servezzan da lingua cul program da neologissem (ün filolog stabel), il sustegn da la lavur aint ils cumüns sco eir la promoziun da la solidaritè tanter ils Rumantschs (magazin inter-rumantsch).

L'istanza a la Confederaziun es gnüda tramissa in december 1980 insem- bel cun quella da la PRO GRIGIONI ITALIANO a la Regenza grischuna per mans dal Cussagl federal.

Il sböz per üna ledscha da linguas

La Regenza grischuna ha decis da trattar il sböz per üna ledscha da linguas pür al mumaint chi'd es avant man eir il regulativ davart l'adöver dals idioms rumantschs cha la radunanza da delegats vaiva decis da far elavurar sco cum- plettaziun da l'artichel 6 dal sböz per la ledscha manzunada. Suprastanza e cussagl han trattà e fat bun il sböz per ün regulativ (vide pag. 10) ed inoltrà quel als 13 da november 1980 a la Regenza grischuna. Cuntrari al giavüschi da

la radunanza da delegats, nun ha la Regenza decis da laschar sclerir las dumondas pendentas ed essenzialas per realisar üna tala ledscha tras ün gremi rapreschantativ per las trais linguas grischunas. Ella instradescha sainza svesch tour posiziun, üna vasta procedura da consultaziun chi düra fin al mais gün dal 1981.

Program da lavur

Il program da lavur nu cuntogna novas activitads urgiaintas e necessarias – quellas sun cumpiladas aint in l'istanza. Il program as basa sün la politica üsitada da la LIA

- da cuntinuar cun la lavur chi tilla es inchargiada
- dad adattar e dad optimalisar quella.

Que cha'l program da lavur nu po esser: Sulettamaing ün extrat da la situaziun finanziaria momentana (que vess gnü per consequenza üna reducziun massiva be fingià da nossas activitads tradiziunalas). Sainza negliger la vart finanziaria ston ils bsögns effectivs chi's dan our da la situaziun adüna pü periclitada dal rumantsch avair in mincha cas la priorità.

Manzun as po far eir da

- la decisiun da princip da sustgnair in möd pü efficiaint ils organs da la RENANIA e da l'UNIUNG RUMANTSCHA DA SURMEIR (Casa Paterna / La Punt e la Pagina da Surmeir)
- l'adattaziun da las pajas dals magisters al seminari sco eir da las contribuziuns da las seminaristas a las normas chantunalas
- la lavur preparatoria sül champ dals neologissems e dals mezs d'instrucziun per scoula media e professiunala.

Finanzas

La situaziun precara sül sector da las finanzas ha occupà fermamaing ils organs da la LIA RUMANTSCHA.

1. La LIA RUMANTSCHA ha fat staintas per as deliberar dad incumbenzas chi seguond seis avis nu stan (be) in sia cumpetenzza e dovair. Intant cha la cità da Cuoiria ha decis in november 1980 cun üna magiurità imposanta (6067 : 3600 vuschs) da dozar la contribuziun da la cità per las duos scoulinas rumantschas sün 60 000 francs ha eir il Grond Cussagl dat inavant in

maniera persuasiva la moziun Capeder (108 vuschs), chi prevezza cha'l Chantun surpiglia dal 1981 davent la gronda part dals cuosts dal seminari da mussadras.

2. Fingià pro l'ultima istanza per ün adozamaint da las contribuziuns federalas eira gnü fat attent cha tuot las activitads d'ün nouv program da lavur nu's laschan realisar subit, uschè ch'üna contribuziun finanziala pü ota possa eir servir a cuvrir defizits subentrats.
3. Ulteriuras funtanas: Per surmuntar la situaziun precara momentana saraja dad eruir ulteriuras funtanas. Dumondas a differentas instituziuns sun inviadas, nus sperain da chattar resun positiv.

Propostas da la ROMANIA conc. sia rapreschantaziun aint in la suprastanza da la LIA RUMANTSCHA

Sco reacziun a la tscherna da Hans Caprez ha la ROMANIA clamà aint üna radunanza extraordinaria als 10 da mai 1980. La proposta da la ROMANIA es cuntgnüda aint il rapport annual da quista società. Ella es gnüda trattada da la radunanza da delegats a Breil chi'd ha decis dad incumbenzer la suprastanza dad elavurar üna proposta. Quista proposta vain suottamissa a la procedura da consultaziun. Ella tuna:

1. *Princip:* La suprastanza da la LR es ün gremi executiv e bricha analogica maing rapreschantativ sco la radunanza da delegats.
2. *Soluziun:*
  - a) Las 4 societads cun chüra da territori: Romania, UdG, URS e Renania sun rapreschantadas minchüna cun 1 commember aint in la suprastanza da la LR.
  - b) Il parsura vain elet da la rad. da del. in libra concorrenza. Mincha società ha uschè potenzialmaing la pussibilità da metter il parsura.
  - c) Il secretari vain elet in libra concorrenza, resguardond sias abiltads e bricha l'appartgnentscha ad üna uniun.

Dumondas persunalas

In seguit a l'elecziun da Hans Caprez sco nouv secretari s'ha retrat *Theo Candinas* da tuot seis uffizis. Cun displaschair piglia la suprastanza cogniziun da sia demischiun ingrazchond da cour per sia lavur prestada in differentes organs da la LIA RUMANTSCHA.

Sco suprastant es gnü elet *Isidor Winzap*, intant cha *Arnold Spescha* ha agradi sco suppleant. Medemmamaing es gnüda tschernüda *Giovannina Brunold* sco suppleanta in piazza da Fritz Waldburger, chi s'ha retrat da seis uffizi.

In piazza da duonna *Ursi Nigg* chi s'ha prestada d'ürant ons sco manadra e magistra al seminari da mussadras vain eletta duonna *Margrita Wagner-Fryberg*.

Toni Halter s'ha retrat da la cumischiun da l'OSL ed in sia piazza ha la suprastanza elet ad *Augustin Manetsch* da Mustér.

Jon Pult ha demischiunà sco commember da la cumischiun per neologis-sems. *Oscar Peer* s'ha miss a disposiziun sco successur.

A tuot quels chi han demischiunà grazcha fich per lur lavur ed ingascha-maint ed als nouvelets ün cordial bivgnaint!

Lavur temporara al secretariat han prestà *Andri Janett* da Tschlin e *Bartho-lome Tscharner* da Tran.

Inscunters

- Al cumanzamaint da l'on ha gnü lö ün inscunter da la suprastanza da la LIA cun quella da la QUARTA LINGUA. Talas reuniuns, chi pussibil-teschan ün früttaivel barat d'ideas, dessan avoir lö periodicamaing eir i'l avegnir.
- In mai s'han chattadas delegaziuns da la LIA e da la PRO GRIGIONI ITA-LIANO in preschentscha da cusglier guvernativ Otto Largiadèr culs parla-mentariers grischuns a Berna. Da discuter han dat la situaziun finanzia-la da las duos organisaziuns sco eir il proceder in vista a la nouv'instanza.
- D'utuon ha gnü lö la tschantada tradiziunala culs commembers dal Grond Cussagl. La discussiun s'ha concentrada sün l'instanza da la LIA areguard il seminari da mussadras e sün la preschantaziun da la nouva instancia a la Confederaziun.
- Discussiun cun exponents per l'instrucziun da frances in scoulas ruman-tschas.
- Dad üna delegaziun da la Tele-Rätia SA s'ha la suprastanza laschad'orien-tar davart ils progets per la furniziun da programs da televisiun supple-mentars e sur da las pussibilitads per obtgnair programs da televisiun regionals.
- Di da contact e da lavur cun exponents dals cumüns da Surmir a Tinizong.

- Il parsura es stat preschaint a Locarno ed ad Udine a duos inscunters interladins. D'asper referats e discussiuns es da remarchar in prüma lingia il plan da s-chaffir üna grupp da contact e da lavur chi's cumpuona da persunalitads dal Friul, da las Dolomitas e dal Grischun. Üna delegaziun rumantscha ha tut part al «CONGRESS INTERNAZIUNAL LADIN» a Bulsan (18 da nov. 1980).

Impü...

- da las ulteriuras dumondas chi han occupà la suprastanza in sias 26 tschantadas as pudess nomnar il sustegn a scoulinas rumantschas, l'agüd finanziel per pussibilitar ediziuns ad üna buna dunzaina da dumondas, la reediziun dal vocabulari tudais-ch – sursilvan, l'ediziun da cassetas cun tarablas, il servezzan d'infuormaziun in connex cun la dombraziun dal pövel.
- Üna premiera remarchabla ha gnü lö in la tschantada dals 27 avuost: Per la prüma vouta aint in l'istorgia da la LIA RUMANTSCHA ha il parsura pudü salüdar in funcziun da suprastant – ad üna duonna!

Romedi Arquint